

GİNİ EŞİTSİZLİK KATSAYILARIYLA CEMAATLERİN 19. YÜZYIL SONLARINDA OSMANLI VİLAYETLERİNDEKİ COĞRAFI DAĞILIMLARININ BELİRLENMESİ

DETERMINING SPATIAL DISTRIBUTION OF COMMUNITIES IN OTTOMAN DISTRICTS IN LATE 19TH CENTURY BY GINI INEQUALITY MEASUREMENTS

Murat ÇİFTÇİ

*İstanbul Üniversitesi
BAP Birimi, No: 589
muratciftci77@yahoo.com*

Mustafa TEKİN

*İstanbul Üniversitesi
İktisat Fakültesi, Ekonometri Bölümü
mustafatek@istanbul.edu.tr*

ÖZET: Osmanlı toplumunda günümüzden farklı olarak heterojen cemaat yapısı mevcuttur. Dinsel aidiyet temelinde yapılan milliyet tanımında, nüfus sayımlarında yedi büyük milliyet vardır. 19. yüzyılın sonunda yapılan nüfus sayımlarında 33 vilayetteki cemaatlerin sayısal dağılımları mevcuttur. Bu çalışmada yedi cemaatin her birinin, Osmanlı vilayetleri içerisindeki coğrafi “spatial” dağılımlarının karakteri incelenmiştir. Uygulama olarak Gini eşitsizlik ölçüsü seçilmiştir. Buradan hareketle Müslim, Rum ve Ermeni cemaatlerinin Osmanlı toplumunun demografik açıdan asli unsurları olduğunu savunmak mümkündür. Çalışmadaki diğer önemli bir sonuç ise, yabancıların mekânsal demografik dağılımlarındaki lokalizasyon çerçevesinde uluslararası pazar ekonomisinin Osmanlı coğrafyasında 19. yüzyıl sonunda da bölgesel düzeyde kaldığı ve tüm ülke coğrafyasına henüz yayılmadığıdır.

Anahtar Kelimeler: Bölgeler Arası Demografik Dağılım ; Siyasi Demografi ; İktisadi Demografi ; Tarihsel Demografi ; Geç Osmanlı Dönemi ; Gini Eşitsizlik Ölçüsü ; İstatistik

JEL Sınıflaması: C10 ; J00 ; N30 ; Z10 ; A14

ABSTRACT: *The Ottoman society had a heterogeneous community structure that is different from our time. There were seven big communities that were determined by the base religious identity in censuses. There were numerical distributions of the communities in the 33 provinces in the 19th century. In this study, the character of geographical spatial distributions of communities with Gini inequality measurement is examined. Findings show that, the Muslim, Rome and Armenian communities were the essential elements. The other result found by this study is that, at the end of the 19th century international market economy remained in regional level, not at the national level.*

Keywords: *Spatial Demographic Distribution ; Political Demography ; Demography of Economics ; Historical Demography ; Late Ottomans Period ; Gini Inequality Measurement ; Statistics*

JEL Classifications: *C10 ; J00 ; N30 ; Z10 ; A14*

1. Giriş

Osmanlı toplumu, günümüz Türkiye’sinden farklı olarak oldukça kozmopolit bir demografik yapıya sahiptir. Kozmopolit yapısının temelinde, dinsel farklılık olup, ırksal heterojenite gözetilmemektedir. Milliyet tanımlamasında da Müslim ve Gayr-i Müslimler olarak bir sınıflandırma mevcuttur. Özetle dine dayalı bir cemaat

tanımlaması ekseninde milliyet tanımı yapılmaktadır. Cemaatler de kendi içlerinde günümüz demokrasi şartlarında bile görülmesi oldukça güç olan çeşitli özerkliklere sahiptirler. Bu özerklik, kendi cemaat liderlerini seçebildikleri, kendi eğitim kuruluşlarını şekillendirdikleri, kendi aralarındaki anlaşmazlıkları kendi içlerinde çözdükleri çok geniş bir özerkliktir.

Hiyerarşi açısından bir şekli durumun varlığını kanıtlayan belki de en önemli konu vergilemede yaşanır. Gayr-ı Müslimler cizye verirken askerlikten muaftır, Müslüman nüfus ise cizye ödemez ancak askere gider (Sayın, 1999; Barkan, 1999; Tabakoğlu, 1994). Dolayısıyla cemaatler arasında bir ayrımcılık yapıldığını ya da yapısal bir hiyerarşinin olduğunu savunmak çok kolay değildir. Yükümlülüklerden doğan maliyet ile muafiyetlerden kaynaklanan faydanın ölçülmesi ve bu çerçevede de bir tarafın kayırıldığı kararına varmak ise ancak sübjektif görüşlere dayanarak cevap bulabilir. Bu cevapların da bilimsellikten uzak olacağı açıktır.

Osmanlı'nın çözümlene sürecine girişle paralel olarak, cemaatler ki Osmanlı'da milliyet olarak tanımlanmaktadır-arasında şekli bir hiyerarşik ayrışmanın olmasına karşılık yabancıların azınlık sorununu gündeme getirdikleri ve çeşitli antlaşmalarda başta Rusya olmak üzere Gayr-ı Müslim reyanın koruyucusu olarak kendilerine müdahale yetkisi yarattıkları görülür. Harb-i Umumi yenilgisi sonrasında ise Wilson ilkeleri çerçevesinde Sevr'in özünde de, Osmanlı coğrafyasında uyumlu yaşayan cemaatlerin bölgesel karakterli oldukları ve belirli mekan kısıtında baskın nüfusu oluşturdukları kabulüyle toprakların taksimi yapılmıştır. Sevr'in tarihin küflü sayfaları arasına gömülmesi mutlak olmakla birlikte günümüzde halen çeşitli grupların geçmişteki demografik dağılıma atıfla gerek ülke gündemini gerekse de uluslar arası camiayı meşgul ettiği görülmektedir.

O halde Osmanlı coğrafyasında cemaatlerin nüfus miktarları ne olursa olsun belirli coğrafya da mı toplandıkları yoksa ülke geneline kendi nüfusları içerisinde dengeli bir şekilde mi dağıldıkları konusu siyasal demografi açısından son derece önemlidir. Çünkü cemaatlerin kendi nüfusları ne olursa olsun ülke geneline dengeli dağıldıklarının tespiti durumunda, söz konusu cemaatlerin Osmanlı toplumunun asli unsurları arasında yer aldıkları sonucuna varılması mümkün olacaktır.

İktisadi demografi açısından konunun önemi, Osmanlı ekonomisinde cemaatlerin ne kadar geniş bir önem taşıdığı sorusuna yanıt vermesinden ileri gelmektedir. Örneğin her hangi bir cemaat sadece Osmanlı coğrafyasında birkaç vilayette varsa, o zaman o cemaatin Osmanlı ekonomisinde yaygın bir ağırlığa sahip olduğunu savunmak oldukça güçleşir. Üstelik söz konusu farazi vilayetlerin üretim hacimleri önemsizse, diğer bir deyişle diğer vilayetlere göre çok geri bölgelerse böyle bir önemin varlığını savunmak olanaksızlaşır.

İktisadi demografi açısından cemaat içi coğrafi dağılımın bir başka önemi ise yabancıların ayrı bir cemaat olarak kabulünden ileri gelmektedir. Yabancıların özellikle 1838 Baltalimanı antlaşmasıyla İngiliz tüccarlarıyla başlayan ve yaklaşık birkaç yıl içerisinde küçük Alman burlarından tüccarlara kadar genişleyen Osmanlı topraklarında serbest ticaret yapma imkanına erişimleri gerçekleşmiştir (Tengirşenk, 1940). Yabancıların coğrafi dağılımlarının birbirine yakın hacimde dengeli mi, yoksa belirli vilayetlerde kümelenmeyle şekillenen dengesiz mi olduğunun tespiti, yabancıların faaliyetlerinin her ne kadar eğitim ve misyonerlik gibi iktisadi olmayan amaçları bünyesinde barındırabilse de ağırlıklı olarak iktisadi faaliyetlerden ileri

gelmesi sebebiyle; Osmanlı coğrafyasındaki uluslar arası pazar amaçlı üretime geçişin yaygınlık boyutunun ipuçlarını vermesi sebebiyle ayrıca önemlidir. Çalışmaya esas teşkil eden dönemin on dokuzuncu yüzyılın son yirmi yılı olması ise ayrıca önemli bir konudur. İlber Ortaylı'nın imparatorluğun en uzun yüzyılı olarak tanımladığı bu dönemde, (Ortaylı, 1983) 1897'deki lokal karakterli Osmanlı-Yunan harbi dışında ciddi bir savaş yaşanmamıştır. Üstelik Baltalimanı antlaşması sonrasında da yaklaşık yarım asırlık bir dönem sonrasında ifade ettiğinden, yabancıların pazar ekonomisinde coğrafyada olgunlaşmaları için de yeterli zaman geçmiştir. Bilindiği gibi başta Aydın demiryolu olmak üzere bu dönemde coğrafyanın önemli bölümünde üretim ve uluslar arası ticaret alanları arasında akslarda ciddi şekilde inşa edilmiştir. Yine başta Çukurova olmak üzere çeşitli üretim çiftlikleri de uluslar arası pazar amaçlı üretim yapılandırılmasıyla şekillendirilmiştir. Tanzimat ve Islahat Fermanları sonrasında Arazi Kanunnamesi'nin üzerinden yirmi yılı aşkın bir süre geçmiştir. Global gelişmelere bakıldığında da, 1830'daki demiryolunun ilk başarılı seferini gerçekleştirmesinin (bkz. Zeytinoglu, 1976 ve ABD örneği için Bureau the Census, 1879) hemen akabindeki gemi tonajlarında yaşanan süratli artışla birlikte imalat sanayindeki Hindistan ve Çin hâkimiyetinin batı lehine global dönüşümün (Clingingsmith ve Williamson, 2005) varlığı, Osmanlı coğrafyasındaki yabancı faaliyetleri açısından son derece elverişli bir döneme girildiğini desteklemektedir.

2. Uygulama

2.1. Veri

Eski adıyla Devlet İstatistik Kurumu, yeni adıyla Türkiye İstatistik Kurumu tarafından 1990'larda Osmanlı dönemine ilişkin istatistiksel verileri çıkartmak amacıyla Boğaziçi Üniversitesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Şevket Pamuk'un başkanlığında bir çalışma grubu oluşturulmuştur. Proje kapsamında yayınlanan ikinci çalışma ise Boğaziçi Üniversitesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Cem Behar tarafından hazırlanan ve 1996 yılında "*Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu 1500–1927*" adıyla yayınlanan istatistiki veri kitabıdır. Bu kitapta Osmanlı'da bölge "kent merkezi, vilayet, vb" nüfuslarının 1500–1927 periyodundaki gelişimleri sunulmuştur. Çalışmada Osmanlı'daki 33 vilayetin her birinde 1881 ile 1893 yılları arasında yapılan sayım sonuçlarına göre cemaat nüfusları, istatistiksel uygulama yapmaya imkan tanıyacak standartlarda hazırlanmıştır (Behar, 1996). Bu özet tablo, Osmanlı coğrafyasında vilayetler ölçeğinde milliyetlere göre nüfus sayılarının verilebildiği günümüz için en erken tarihli ayrıntılı sonuç tablosudur. 19. Yüzyılın son çeyreğindeki durumu temsil eden bu tablo esas alınarak uygulamalar gerçekleştirilmiştir.

2.2. Metodoloji

Bölgeler arası eşitsiz dağılım konusu bilim camiasında, daha çok gelir düzeyi ekseninde incelenmektedir. Bu çerçevede Gini, Robin Hood, Atkinson gibi endeksler tekli eşitsizlik endeksleri olarak ifade edilmektedir (Laporte, 2002: 1563). Tekli eşitsizlik endeksleri içerisinde en popüler olanı ise Gini endeksidir. Eşitsizlik ölçümünde çok geniş bir uygulama alanı bulan Gini katsayısı ilk olarak 1912'de Gini tarafından türetilmiştir (Sen, 1973).

Gini katsayısı 0 ile 1 arasında değer alan bir katsayıdır. Bu katsayının 1 olması, dağılımı hesaplanan her ne ise "bu çalışma için her bir vilayetteki cemaat üyesi

sayısı” tümünün tek bir gözlemde “bu çalışma için cemaat” birikmesini ifade eder. Katsayının 0 olması ise dağılımı hesaplanan değerin bütün gözlemlerde eşit miktarda dağıldığını gösterir.

Gelir dağılımdaki eşitsizliğin ölçümünde ve bölgelerarasında karşılaştırma yapmada ekonomistler bu katsayıdan yararlanmaktadır (Pianegonda, Iglesias, 2004). Gini endeksinin cinsiyete dayalı eşitsizliklerin ölçülmesine yönelik çalışmalarda da erkek ve kadın olarak ayrı ayrı hesaplanarak karşılaştırıldığı görülmektedir (Mukhopadhaya, 2001). Gelir dağılımı dışında servet, kira (Hwang, 2005; Campanale, 2007) dağılımı adaleti ölçümünde de yoğun olarak kullanılan endeksin kullanım alanı, sadece gelir ve türevleriyle de sınırlı kalmamaktadır. Enerji yoğunluğunun dağılımdaki eşitsizlik (Alcantara, Duro, 2004), çevre konusunda örneğin karbondioksit ve kükürt emisyonunun “hava, su, vs...” dağılımındaki eşitsizlik (Millimet, Slottje, 2002), başta ölüm olmak üzere sağlık göstergelerindeki eşitsizlik (Bleichrodt, Doorslaer, 2006) gibi çok çeşitli konular için de kullanılabilir.

Gini katsayısının uluslar arası literatürdeki yaygın kullanımına karşılık ülkemizde henüz yeterli ilgiyi görmediği söylenebilir. Kuramsal bazda ve uygulamaların yorumlanması açısından gerek istatistik, gerekse de ekonomi alanında hemen herkesin bilgi sahibi olduğu katsayının hesaplanmasına yönelik uygulama içeren tek sistematik çalışma, ulusal literatür için hakemli makale bazında Öztürk (2005)’ün makalesinden ibarettir.

Gini katsayısının hesaplanmasında çeşitli yöntemlerden yararlanılmaktadır. Son yıllarda oldukça popüler olan ve Stata istatistik paket programı tarafından Gini katsayısının hesaplanmasında da kullanılan formül;

$$G = \frac{2ko \text{ var } yans(Y, R_y)}{N\bar{Y}} \quad (1)$$

şeklinde. Buna göre “G” Gini katsayısını temsil etmekte; “Y” gözlem değerini, “ \bar{Y} ” tüm gözlemlerin ortalama değerini, “N” gözlem sayısını ve “ R_y ” ise en küçükten en büyüğe doğru olmak üzere gözlemlerin sıralarını sembolize etmektedir (Lerman ve Lerman 1986: 325; Milanoviç, 1997: 45).

Bu çalışmada, uluslar arası literatürde son derece yaygın kullanımı olan; ülkemizde ne anlama geldiğinin okur bazında bilinmesine karşılık uygulamalarda yeterince kullanılmayan Gini eşitsizlik katsayısıyla; 19. yüzyılın son çeyreğinde cemaatlerin Osmanlı vilayetlerindeki dağılımları incelenecektir. Katsayının “0” a yaklaşması, cemaat üyelerinin Osmanlı topraklarında vilayetler arasında dengeli yani birbirine yakın miktarda dağıldığını; “1” e yaklaşması ise cemaat üyelerinin ülke genelinde dengeli bir şekilde dağılmayıp bir veya birkaç vilayette toplulaştığı, diğer vilayetlerdeyse yerleşmediğini gösterecektir.

2.3. Bulgular

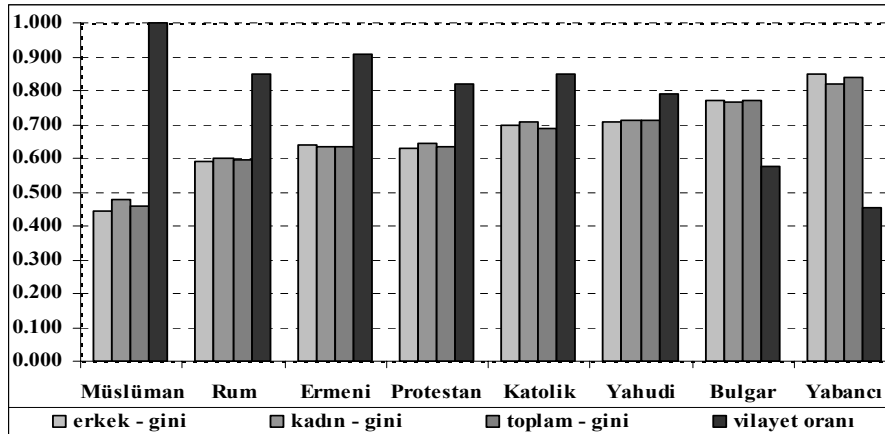
Uygulama kapsamında elde edilen sonuçlar, Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Cemaatlerin 19. Yüzyıl Son Çeyreğinde Osmanlı Vilayetlerindeki Coğrafi Dağılımları-Özet İstatistiksel Sonuç Tablosu

Cemaat	Cinsiyet	Ortalama	Maksimum	Minimum	Standart Sapma	N (Gözlem)	Gini
Müslim	Kadın	183,903	564,734	6,854	163,423	33	0.478
	Erkek	202,851	568,029	8,237	165,606	33	0.445
	Toplam	386,754	1,132,763	15,091	327,407	33	0.457
Rum	Kadın	39,202	137,796	0	45,628	28	0.600
	Erkek	44,091	148,508	3	50,409	28	0.592
	Toplam	83,293	286,304	3	95,911	28	0.595
Ermeni	Kadın	15,448	65,720	12	18,761	30	0.632
	Erkek	17,938	83,870	17	22,313	30	0.639
	Toplam	33,386	149,590	29	41,028	30	0.636
Protestan	Kadın	639	4,393	1	932	27	0.642
	Erkek	692	4,689	1	982	27	0.631
	Toplam	1,331	9,082	2	1,913	27	0.636
Katolik	Kadın	2,646	19,820	0	4,380	28	0.707
	Erkek	3,379	22,966	1	5,320	28	0.696
	Toplam	6,026	42,786	1	9,440	28	0.686
Yahudi	Kadın	3,312	21,967	0	5,491	26	0.711
	Erkek	3,420	22,394	2	5,617	26	0.709
	Toplam	6,732	44,361	2	11,107	26	0.710
Yabancı	Kadın	4,136	28,038	0	8,801	19	0.819
	Erkek	9,445	101,205	1	23,506	19	0.847
	Toplam	12,815	129,243	1	30,709	19	0.839
Bulgar	Kadın	24,874	117,429	0	42,704	15	0.766
	Erkek	29,763	157,364	0	51,668	15	0.771
	Toplam	54,637	274,793	0	94,242	15	0.769

Tablo 2-9'a dayanarak hesaplanmıştır.

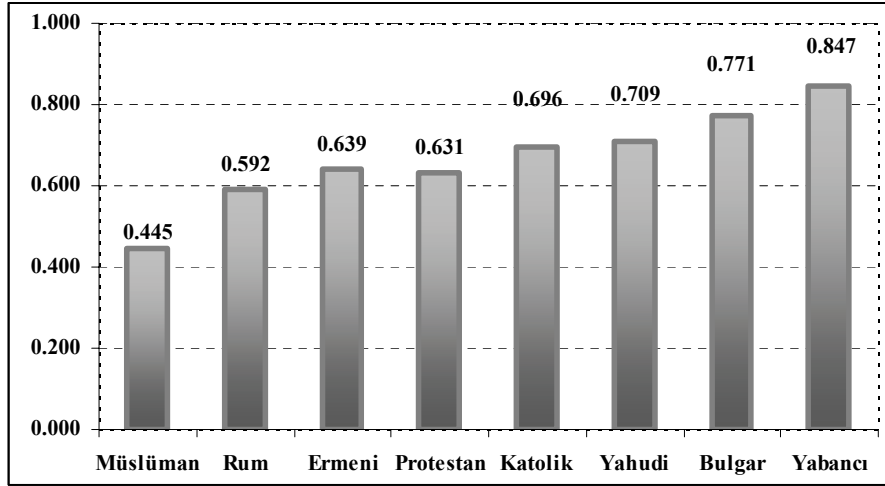
Yukarıdaki tabloda da görüleceği üzere 33 vilayetin tümünde, sayımlarda gösterilen üyesi olan cemaat Müslümanlardır. Müslüman cemaatinden sonra Osmanlı coğrafyasında en çok vilayete yayılan cemaat 30 vilayet “%91” ile Ermeni’lerdir. Ermeniler’i 28 vilayet “%84.8” ile Rumlar ve çoğunluğu Gregoryan olmayan Ermeni asıllılardan oluşan Katolik cemaatleri takip etmektedir. Rum ve Katolik cemaatlerini 27 vilayet “%81.8” ile Protestanlar, 26 vilayet “%78.8” ile Yahudiler ve 19 vilayet “%57.6” ile Bulgar cemaati izlemektedir. Yabancıların sayılabildiği vilayet sayısı ise 15 “%45.4” ile sınırlıdır. Sekiz cemaatin karşılaştırmalı durumu grafik 1’de sunulmuştur.

Grafik 1. 19. Yüzyıl Son Çeyreğinde Cemaatlerin GINI Coğrafi Dağılımları ve Sayıldıkları Vilayet Ağırlıkları

Grafik 1’de de görüleceği üzere Gini katsayısı ile cemaatlerin sayıldıkları vilayetlerin toplam vilayete oranları arasında ters yönlü bir ilişki mevcuttur. Gini katsayılarıyla cemaatlerin sayıldıkları vilayetlerin toplam vilayete oranları arasındaki ilişkiyi ölçmek için hesaplanan pearson korelasyon katsayıları da -0.89 ile -0.91 arasında gerçekleşmiştir. Diğer bir deyişle milliyetlerin “:cemaat” sayısı ne olursa olsun mevcut oldukları vilayet sayısı arttıkça, Gini endeksinin değeri düşmektedir. Gini katsayısı burada coğrafi dağılımı temsil ettiğinden, daha ilk başta bir cemaat ne kadar çok vilayette mevcutsa, mevcut oldukları vilayetler arasında da o kadar dengeli, birbirine göreceli olarak daha yakın sayıda yayılmışlardır.

İkinci olarak cinsiyetler itibarıyla milliyetlerin buldukları vilayetlerdeki dağılımlarını değerlendirelim:

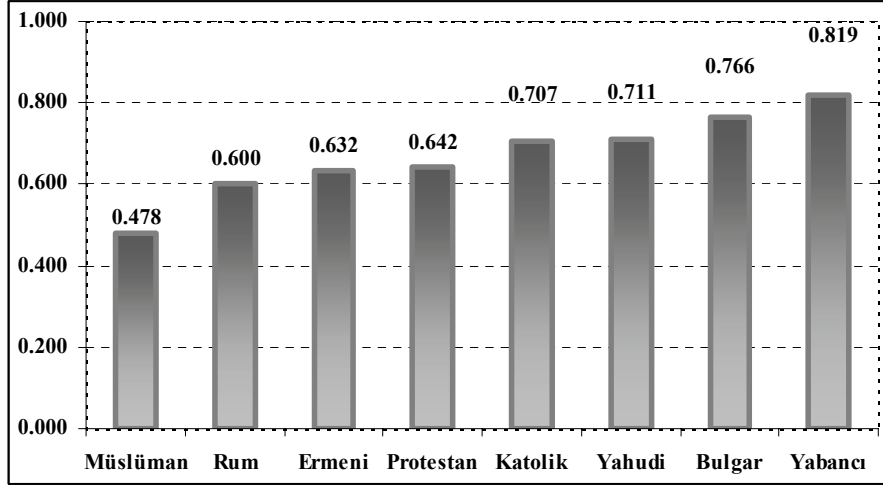

Grafik 2. 19. Yüzyıl Son Çeyreğinde Osmanlı Vilayetlerinde Cemaatlerin “Milliyet” Erkek Nüfus Olarak GINI Coğrafi Dağılımları

Grafik 2’de karşılaştırmalı olarak sunulan cemaatlere bağlı erkeklerin mevcut oldukları vilayetlerdeki demografik dağılımları değişkendir. En dengeli dağılımın gerçekleştiği cemaat Müslümanlar olup, Müslüman cemaatini Rum cemaati takip etmektedir. Erkek üyeler açısından Ermeni ve Protestan cemaatlerinin birbirine yakın düzeydeki dağılımlarını, birbirlerine oldukça yakın seviyede gerçekleşen Katolik ve Yahudi cemaatlerinin dağılımları izlemektedir. Osmanlı tebaasındaki milliyetler içerisinde hem sayılabildikleri vilayet sayısı açısından hem de sayılabildikleri vilayetler içerisindeki demografik dağılımları açısından en lokalleşmenin olduğu milliyet Bulgar cemaati olmuştur. Zaten Bulgar cemaatine mensup erkek nüfusun tamamına yakını da Manastır, Selanik, Kosova ve Edirne’de kümelenmişlerdir (Tablo 8).

Osmanlı tebaasında olunmasına bakılmaksızın tüm milliyetler incelendiğinde en yüksek lokalizasyonun erkekler cephesinden yabancılarda gerçekleştiği görülmektedir. Yabancı erkek nüfusun %90’ının İstanbul, Aydın ve Bağdat’ta konuşlanması, söz konusu şiddetli lokalizasyonu açıkça göstermektedir (Tablo 9).

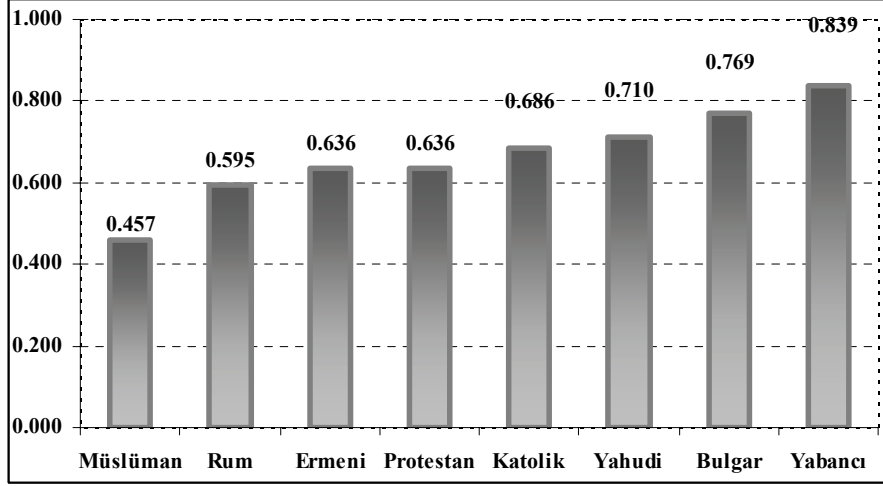
Kadınlar cephesinden konu incelendiğinde de erkeklerle paralel bir yapının varlığıyla karşılaşmaktadır. Bu çerçevede grafik 3'ü inceleyelim.

Grafik 3. 19. Yüzyıl Son Çeyreğinde Osmanlı Vilayetlerinde Cemaatlerin “Milliyet” Kadın Nüfus Olarak GINI Coğrafi Dağılımları

Grafik 3'te karşılaştırmalı olarak sunulan cemaatlere bağlı kadınların mevcut oldukları vilayetlerdeki demografik dağılımları, erkeklerde olduğu gibi değişkendir. En dengeli dağılımın gerçekleştiği cemaat Müslümanlar olup, Müslüman cemaatini Rum cemaati takip etmektedir. Kadın üyeler açısından Ermeni ve Protestan cemaatlerinin birbirine yakın düzeydeki dağılımlarını, birbirlerine oldukça yakın seviyede gerçekleşen Katolik ve Yahudi cemaatlerinin dağılımları izlemektedir. Osmanlı tebaasındaki milliyetler içerisinde hem sayılabildikleri vilayet sayısı açısından hem de sayılabildikleri vilayetler içerisindeki demografik dağılımları açısından en lokalleşmenin olduğu milliyet erkeklerde olduğu gibi kadınlarda da Bulgar cemaati olmuştur. Zaten Bulgar cemaatine mensup kadın nüfusun tamamına yakını da tıpkı erkeklerde olduğu gibi Manastır, Selanik, Kosova ve Edirne'de kümelenmişlerdir (Tablo 8).

Osmanlı tebaasında olunmasına bakılmaksızın tüm milliyetler incelendiğindeyse en yüksek lokalizasyonun kadınlar cephesinden de yabancılarda gerçekleştiği görülmektedir. Yabancı kadın nüfusun %90'ının İstanbul, Aydın ve Bağdat'ta konuşlanması, söz konusu şiddetli lokalizasyonu açıkça göstermektedir (Tablo 9) Kadın ve erkekler için paralel olan dağılım, grafik 4'te de görüleceği üzere nüfus toplamlarında da aynı statükonun devamına yol açmaktadır.

Grafik 4. 19. Yüzyıl Son Çeyreğinde Osmanlı Vilayetlerinde Cemaatlerin “Milliyet” Nüfus Olarak GINI Coğrafi Dağılımları

Uygulama sonuçlarını cemaatler “milliyetler” ekseninde de şu şekilde özetleyebiliriz:

- Müslüman cemaat, Osmanlı tebaasında olan diğer altı cemaate göre hem yayıldıkları vilayet sayısı açısından, hem de vilayetlere dağılımlarının birbirine daha yakın gerçekleşmesi açısından en dengeli coğrafi demografik dağılıma sahip cemaat olmuştur. Adalar, Çatalca, Manastır, Yanya ve Van dışındaki 28 vilayette de en yüksek nüfusa sahip cemaati oluşturmaları, topraklarını isyanlar ve işgallerle önemle ölçüde yitirmiş olan Osmanlı’da on dokuzuncu yüzyıl sonundaki coğrafyasında demografik açıdan Müslüman cemaat ağırlığının olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla söz konusu coğrafya bir İslam coğrafyası görünümündedir. Cumhuriyetin ulus-devlet oluşum projesinin temelini demografik açıdan 30-40 yıl öncesinde ırk ya da mezhebe dayanmayan, genel tanımlı Müslüman milliyetinde “cemaatinde” olduğu görülmektedir. Diğer bir deyişle, Balkan Savaşları ve Harb-i Umumi’nin yaşanmamış olması durumunda da Misak-ı Milli sınırları öncesindeki geniş topraklarda, modern Türkiye Cumhuriyeti’nin ulus-devlet modeliyle inşası başarılı olabilirdi. Söz konusu dönemde Osmanlı coğrafyasında demografik açıdan buna engel bir durum bulunmamaktadır.
- Müslüman cemaatten sonra Osmanlı coğrafyasında en geniş ve en yaygın olarak dağılmış olan milliyet, Rumlar’dır. Rum cemaati sadece Adalar, Çatalca ve Yanya’da çoğunlukta dırlar, Manastır’da ise çok az sayıda farkla Müslüman cemaati aşmaktadırlar. Sadece dört vilayette çoğunluğu oluşturmalarına karşılık Gini katsayılarının Müslüman cemaati kadar olmasa da Gayr-ı Müslimler içerisinde çok dengeli bir coğrafi demografik dağılımı sağlamış olması, on dokuzuncu yüzyıl sonunda Rum cemaatinin Osmanlı coğrafyasının asli unsurlarından birisi olduğunu ve yerel özellikte kalmasının ise göreceli olarak düşük olduğunu göstermektedir. Daha sade bir ifadeyle dört vilayet dışında da Rumlar, Osmanlı coğrafyasının her yerinde dengeli bir şekilde dağılmışlardır. Buradan mübadelenin ne kadar geniş kapsamlı bir nüfus hareketini zorunlu kıldığı anlaşılacaktır. Çünkü sayının ötesinde her yere görece dengeli dağılmış Müslüman ve Rum cemaatlerinin lokalizasyonu gerekmiştir. Ayrıca bu kadar yaygın bir coğrafi demografik dağılıma sahip Rum cemaatinin mübadele ile

Müslüman cemaatin yoğunlukta olduğu “Adalar ve Yanya hariç her yer” Yunanistan sınırı içerisinde kalan tarafa göç etmeleri de, ulus-devlet formunda bir cumhuriyetin sağlıklı bir şekilde ülkemizde kurulmasında katkı yapmıştır. Bu durum ise Rum cemaatinin ülke ekonomisindeki ağırlığı sebebiyle genç Türkiye’de, sermaye ve vasıflı insan gücü kaynağında kayba uğramasına yol açması sebebiyle ciddi bir travmanın yaşanmasını beraberinde getirmiştir. Ancak Rum cemaatindeki geniş coğrafi yaygınlık, ümmetten toprak ve dolayısıyla vatandaşlık esasına dayanan ulusa ve oradan da olgunlaşarak günümüzdeki millete dönüşümü zorlaştıracak ağırlıkta olmuştur. Çünkü Müslüman cemaati içerisindeki farklılığı laiklik prensibiyle hukuksal açıdan eşit mesafeli duruşu sağlayarak bütünselleştirmek sancılı da olsa başarılıymışken; dil ve kültürel farklılığın ötesinde mezhepsel farklılığı da aşan dinsel farklılığı olan bir Rum cemaatine, oluşturulan ulus tanımında yer bulmak çok güç olacaktır. Bu da Osmanlı dönemindeki dine dayalı sınıflandırmanın devamını muhtemelen zorunlu kılacaktır. Özetle tüm iktisadi maliyetine karşılık mübadelenin gerçekleştirilmesinde; Rum cemaatinin azınlık konumunu çoktan aşmış olmasını, yeni oluşturulan ulusta içselleşmemelerini görmek mümkündür. Aynı durum, Yunanistan cephesinde Müslüman cemaat açısından da benzer şekilde gerçekleşmiştir.

- Ermeni cemaati açısından konu incelendiğinde ise, bu cemaat mensuplarının Van dışında hiçbir vilayette tek başına ya da Katolik cemaatle birlikte çoğunluğa ulaşamadıkları görülmektedir. Van’da da Müslüman cemaatle %1-2’lik bir ağırlık farkı ancak vardır. Bu çok önemli bir sonuç olup, Sevr antlaşmasının Wilson ilkelerine dayandırılmasını olanaksız kılmıştır. Buna karşılık Sevr’de Ermeni devletine yer verilmiş olması ve bugün de sürekli ısıtılıp Türkiye aleyhinde kullanılması, hiçbir bilimsel dayanağa sahip olmayan art niyetli çabalar olarak algılanmalıdır. Ermeni cemaatinin Rum cemaatinden farklı olarak azınlık statüsüyle ülke içerisinde kalmasında ise tehcirle “zorunlu göç” birlikte demografik coğrafyanın yeniden şekillenmesinin etkili olduğunu da ilave olarak savunabiliriz. Şöyle ki: Söz konusu dönemde Ermeni cemaatinin tüm Osmanlı coğrafyasındaki sayısı 1 milyon civarındadır. Bu sayıya, önemli bir kısmı Ermeniler’in gregoryan olmayanlarından oluşması sebebiyle Katolik cemaati de ilave edildiğinde nüfus 1.15-1.2 milyon kişiye çıkmaktadır (Tablo 4 ve 5). Bu da ülke nüfusunun yaklaşık %6-7’sine denk gelmektedir. Ermeni cemaatinin büyük bir kısmı tehcirle başta Suriye ve Ermenistan oradan da ABD ve Avrupa ülkeleri olmak üzere günümüz Türkiye hudutları dışına çıkarılmışlardır. Ermeni cemaatinin ülkemizde 1945 yılında konuştukları dil esas alınarak sayısı 56,179 olarak rapor edilmiştir (T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, 1950: 46). 1.15-1.2 milyonluk Ermeni cemaati başka ülkelere göç ettirilmeseydi, genç Türkiye’de ulus yaratımı çok daha sancılı olabilirdi. Bu tahlil olayların sebep-sonucuna bakılmadan, iyi-kötü, doğru-yanlış yargılamasına gidilmeden yapılan bir bilimsel tahlildir. Özetle sebebi ne olursa olsun tehcir, ümmetten toprağa ve vatandaşlığa dayalı ulusa, oradan da kademeli olarak topraktan bağımsız millet oluşumuna doğru görece sancısız geçişe olumlu yönde hizmet etmiştir.
- Uygulama sonuçlarına bakıldığında hem mevcut oldukları vilayet sayılarının azlığı hem de Gini katsayılarının 1’e çok yakın olması sebebiyle Yahudi ve Bulgar cemaatlerinin lokal özellikli cemaatler olduğu, Müslüman, Rum ve Ermeni cemaatlerinden ayrı olarak Osmanlı coğrafyasına dengeli yayılan asli unsur olmadıkları görülmektedir. Ancak Bulgar ve Yahudi cemaatlerinin durumu birbirinden farklı değerlendirilmelidir. Bulgar cemaati her ne kadar çoğunluk nüfusunu hiçbir vilayette sağlayamamış olsa da Bulgaristan civarlarında

(Kosova, Selanik, Manastır, Edirne) kümelenmiştir. Diğer bir deyişle etnik bağı olan bir kümelenme mevcuttur. Halbuki Yahudi cemaati tıpkı yabancılar gibi Aydın ve İstanbul'da "buna ek olarak Yahudilerin önemli bölümü Selanik'te, yabancılarmsa büyük bölümü Bağdat'ta" yoğunlaşmışlardır. Bunda cemaat üyelerinin görece toprağa bağlı değil ticari faaliyetlerde bulunan, yabancılar gibi tarım dışı iktisadi faaliyetlerde dönemin koşulları ölçüsünde şehirli profesyonel sermayedar bir kitleyi teşkil etmeleri etkili olabilir.

3. Sonuç

Çalışmayı siyasal ve iktisadi demografi açısından değerlendirmek mümkündür:

Siyasal demografi açısından öne çıkan ilk sonuç, on dokuzuncu yüzyıl sonunda Osmanlı coğrafyasına en kapsamlı ve dengeli dağılan milliyetin Müslüman cemaati olduğudur.

İkinci olarak Rum cemaatinin Müslim cemaat kadar olmamakla birlikte Gayr-ı Müslim cemaatler içerisinde Osmanlı coğrafyasında en kapsamlı ve yaygın şekilde dağılan cemaat özelliğine sahip olduğu görülmektedir. Ermeni cemaatiyse Rum cemaatinden sonra en kapsamlı ve yaygın şekilde dağılan cemaattir. Bu yapının sonucu olarak Rum ve Ermeni cemaatlerinin lokalleşmemeleri sebebiyle Osmanlı toplumu içerisinde asli unsurlar arasında değerlendirilebileceği savunulabilir.

Diğer önemli bir sonuç ise, Bulgar ve Yahudi cemaatlerinin Rum ve Ermeni milliyetlerinin aksine sınırlı bölgelerde kümelenmiştir. Bu noktada hemen eklemek gerekir ki Yahudi cemaati, Bulgar cemaatinden de daha lokalleşmiş bir cemaat özelliğindedir.

Yabancıların ülke içindeki yayılmalarına bakıldığında, ülkenin bütününe yayılmadıkları ve son derece dar bir alanda buldukları görülmektedir. Bu durumsa yüzyıl sonunda Osmanlı coğrafyasının her yerine henüz uluslararası pazar ekonomisinin yayılmamış olduğuna işaret etmektedir. Gerek yabancıların 33 vilayet arasında sadece 15 vilayette bulunmaları, gerekse yabancıların söz konusu 15 vilayet içerisinde dengeli bir şekilde dağılmamış olmaları ve İstanbul, Aydın, Bağdat'ta yoğunlaşmaları, uluslar arası pazar ekonomisinin ülke genelinde dengeli şekilde faal olmadığını göstermektedir.

Referanslar

- ALCANTARA, V., DURO, J.A. (2004). Inequality of energy intensities across OECD countries: A note. *Energy Policy*, 32, 1257-1260. ss.
- BEHAR, C. (1996). *Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin nüfusu 1500-1927*. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü.
- BLEICHRODT, H., DOORSLAER, E. Van, (2006). A welfare economics foundation for health inequality measurement. *Journal of Health Economics*, 25, 945-957. ss.
- Bureau the Census. (1879). *Statistical abstract of the United States 1878*. Washington D.C.
- CLINGINGSMITH, D., WILLIAMSON, J.G. (2005). *India's deindustrialization in the 18th and 19th centuries*. Cambridge: Harvard University.
- HWANG, J. (2005). Asset distribution and tertiary education expenditure in developing countries. *Economics of Education Review*, 24, 171-178. ss.

- LAPORTE, A. (2002) . A Note on the use of a single inequality index in testing the effect of income distribution on mortality. *Social Science & Medicine*, 55, 1561-1570. ss.
- LERMAN, D.L., LERMAN, R.I. (1986). Imputed income from owner-occupied housing and income inequality. *Urban Studies*, 23, 323-331. ss.
- MILANOVIC, B. (1997). A Simple way to calculate the gini coefficient, and some implications. *Economics Letters*. (56). 45-49. ss.
- MILLIMET, D.M., SLOTTJE, D. (2002). Environmental compliance costs and the distribution of emissions in the U.S. *Journal of Regional Science*, 42, no. 1, 87-105. ss.
- MUKHOPADHAYA, P. (2001). Changing labor - force gender composition and male - female income diversity in Singapore. *Journal of Asian Economics*, 12, 547-568. ss.
- ORTAYLI, İ. (1983) *İmparatorluğun en uzun yüzyılı*. İstanbul: Hil Yayınları.
- ÖZTÜRK, L. (2005). Bölgelerarası gelir eşitsizliği: İstatistiki bölge birimleri sınıflandırması'na (İBSS) göre eşitsizlik indeksleri ile bir analiz, 1965-2001. *Akdeniz Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10, 95-110. ss.
- PIANEGONDA, S, IGLESIAS, J.R.. (2004). Inequalities of wealth distribution in a conservative economy. *Physica A*, 342, 193-199. ss.
- SAYIN, A.V. "Paşa". (1999). *Tekalif Kavaidi*. Ankara: Maliye Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı.
- SEN, A.K. (1973). *On economic inequality*. Oxford: Oxford University Press.
- TABAKOĞLU, A. (1994). *Türk iktisat tarihi*. 2. bs., İstanbul: Dergâh Yayınları.
- T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü. (1950). *Türkiye istatistik yıllığı 1950*. Ankara.
- TENGİRŞENK, Y.K. (1940). *Tanzimat devrinde Osmanlı Devletinin harici ticaret siyaseti: Tanzimat I*. Ankara: Maarif Vekâleti.
- ZEYTİNOĞLU, E. (1976). *İktisat tarihi*. İstanbul: Met/er matbaası.

Ekler

Tablo 2. Müslüman Cemaatin 19. Yüzyıl Son Çeyreğinde Osmanlı Vilayetlerindeki Sayısal Dağılımı

Vilayet	Kadın		Erkek		Toplam	
	nüfus	Sıra	nüfus	sıra	nüfus	sıra
Çatalca	6,854	2	8,237	1	15,091	1
Basra*	10,154	3	10,154	2	20,308	2
Adalar	12,418	4	15,063	3	27,481	3
Zor sancağı	17,287	5	16,576	4	33,863	4
İstanbul civarı	18,246	6	22,209	5	40,455	5
Van	27,455	7	31,957	6	59,412	6
İşkodra	39,168	8	39,432	7	78,600	7
Biga	47,029	9	52,439	8	99,468	8
İzmit	66,775	10	67,342	9	134,117	9
Bağdat	756	1	149,352	14	150,108	10
Bitlis	73,323	11	93,731	10	167,054	11
Kudüs sancağı	94,401	12	105,212	11	199,613	12
Yanya	105,589	13	119,826	13	225,415	13
Manastr	108,295	14	117,239	12	225,534	14
Diyarbakır	138,487	16	151,104	15	289,591	15
Elazığ	138,073	15	162,115	16	300,188	16

Tablo 2'nin devamı

Vilayet	Kadın		Erkek		Toplam	
	nüfus	Sıra	nüfus	sıra	nüfus	sıra
Musul*	164,593	19	164,593	18	329,186	17
Suriye	174,896	20	164,035	17	338,931	18
Adana	162,984	18	178,392	19	341,376	19
İstanbul ve mülhakatı	183,571	21	201,339	20	384,910	20
Kosova	140,643	17	268,867	25	409,510	21
Edirne	211,478	23	222,888	21	434,366	22
Erzurum	204,993	22	240,555	24	445,548	23
Selanik	216,916	24	230,988	22	447,904	24
Beyrut	224,040	25	237,994	23	462,034	25
Halep	339,507	26	345,092	26	684,599	26
Ankara	362,504	27	373,262	27	735,766	27
Sivas	366,701	28	399,857	28	766,558	28
Trabzon	411,898	29	445,382	29	857,280	29
Konya	431,489	30	445,743	30	877,232	30
Kastamonu	455,858	31	473,442	31	929,300	31
Aydın	547,696	32	571,627	33	1,119,323	32
Hüdavendigar	564,734	33	568,029	32	1,132,763	33

- Basra ve Musul'da kadınlar nüfus sayımında sayılmadıkları için erkek sayısı kadar kadın nüfusun olduğu varsayılarak yeniden nüfus düzenlenmiştir.

Kaynak: Behar, 1996: 39.

Tablo 3. Rum Cemaatin 19. Yüzyıl Son Çeyreğinde Osmanlı Vilayetlerindeki Sayısal Dağılımı

Vilayet	Kadın		Erkek		Toplam	
	nüfus	sıra	nüfus	sıra	nüfus	sıra
Musul	0	1	3	1	3	1
Elazığ	262	2	281	2	543	2
Diyarbakır	530	3	636	3	1,166	3
Erzurum	1,593	4	1,763	4	3,356	4
İşkodra	2,768	6	3,145	5	5,913	5
Adana	2,755	5	3,507	6	6,262	6
Halep	3,562	7	3,990	7	7,552	7
Kastamonu	7,399	9	7,601	8	15,000	8
Biga	7,020	8	8,081	9	15,101	9
Kudüs sancağı	7,956	10	8,746	10	16,702	10
İzmit	11,358	12	12,366	11	23,724	11
Kosova	10,889	11	18,504	14	29,393	12
Suriye	13,108	13	16,291	12	29,399	13
Ankara	17,506	16	17,409	13	34,915	14
İstanbul civarı	16,074	14	19,197	16	35,271	15
Çatalca	16,955	15	18,893	15	35,848	16
Sivas	18,009	17	19,804	17	37,813	17
Beyrut	25,672	18	29,304	19	54,976	18
Konya	27,821	19	28,740	18	56,561	19
Hüdavendigar	65,224	21	67,793	20	133,017	20
İstanbul ve mülhakatı	60,937	20	91,804	22	152,741	21
Trabzon	72,890	22	82,149	21	155,039	22
Aydın	92,894	23	103,664	23	196,558	23
Adalar	110,587	25	116,230	24	226,817	24
Manastır	107,940	24	119,826	25	227,766	25
Edirne	128,853	26	138,367	26	267,220	26
Selanik	129,289	27	147,948	27	277,237	27
Yanya	137,796	28	148,508	28	286,304	28

Kaynak: Behar, 1996: 39.

Tablo 4. Ermeni Cemaatin 19. Yüzyıl Son Çeyreğinde Osmanlı Vilayetlerindeki Sayısal Dağılımı

Vilayet	Kadın		Erkek		Toplam	
	nüfus	sıra	nüfus	sıra	nüfus	sıra
Manastır	12	1	17	1	29	1
Basra*	35	5	35	2	70	2
Adalar	34	4	44	3	78	3
Zor sancağı	28	2	55	6	83	4
Beyrut	32	3	54	5	86	5
Musul*	45	6	45	4	90	6
Suriye	96	8	103	7	199	7
Selanik	75	7	126	8	201	8
Bağdat*	349	9	349	9	698	9
Çatalca	447	11	452	10	899	10
Kudüs sancağı	383	10	556	11	939	11
Biga	779	12	962	12	1,741	12
Kastamonu	1,301	14	1,476	13	2,777	13
İstanbul civarı	1,104	13	1,705	14	2,809	14
Konya	4,731	15	5,082	15	9,813	15
Aydın	6,721	16	7,919	16	14,640	16
Edirne	8,097	17	8,545	17	16,642	17
İzmit	18,309	18	18,911	18	37,220	18
Trabzon	19,497	19	22,289	19	41,786	19
Adana	20,752	20	24,047	20	44,799	20
Diyarbakır	22,053	21	24,770	21	46,823	21
Halep	23,754	22	28,653	22	52,407	22
Hüdavendigâr	28,546	24	29,272	23	57,818	23
Van	26,014	23	34,434	24	60,448	24
Ankara	32,659	25	34,831	25	67,490	25
Elazığ	34,188	26	38,190	26	72,378	26
Erzurum	46,080	28	55,058	27	101,138	27
Bitlis	45,581	27	55,777	28	101,358	28
Sivas	56,018	29	60,527	29	116,545	29
İstanbul ve mülhakatı	65,720	30	83,870	30	149,590	30

- Basra ve Musul'da kadınlar nüfus sayımında sayılmadıkları için erkek sayısı kadar kadın nüfusun olduğu varsayılarak yeniden nüfus düzenlenmiştir.

Kaynak: Behar, 1996: 40.

Tablo 5. Katolik Cemaatin 19. Yüzyıl Son Çeyreğinde Osmanlı Vilayetlerindeki Sayısal Dağılımı

Vilayet	Kadın		Erkek		Toplam	
	nüfus	sıra	nüfus	sıra	Nüfus	sıra
Manastır	0	2	1	1	1	1
Kastamonu	0	1	36	2	36	2
Konya	34	4	47	3	81	3
Yanya	35	5	48	4	83	4
İzmit	63	6	70	5	133	5
Basra*	108	7	108	6	216	6
Zor sancağı	125	8	175	7	300	7
İstanbul civarı	141	9	196	8	337	8
Kudüs sancağı	190	10	232	9	422	9
Aydın	452	11	423	10	875	10
Edirne	489	12	535	11	1,024	11
Trabzon	629	13	644	12	1,273	12
Adana	750	14	903	13	1,653	13
Elazığ	864	15	1,051	14	1,915	14
Selanik	1,129	16	1,182	15	2,311	15
İşkodra	1,439	17	1,358	16	2,797	16

Tablo 5'in devamı

Vilayet	Kadın		Erkek		Toplam	
	nüfus	sıra	nüfus	sıra	Nüfus	sıra
Sivas	1,506	18	1,546	17	3,052	17
Hüdavendigar	1,755	19	1,595	18	3,350	18
Bitlis	2,171	20	2,777	19	4,948	19
Ankara	3,226	22	3,077	20	6,303	20
İstanbul ve mülhakatı	3,233	23	3,209	21	6,442	21
Erzurum	3,110	21	3,520	22	6,630	22
Diyarbakır	4,680	24	5,113	23	9,793	23
Bağdat	33	3	12,682	26	12,715	24
Musul*	7,082	25	7,082	24	14,164	25
Halep	9,869	26	10,067	25	19,936	26
Suriye	11,168	27	13,972	27	25,140	27
Beyrut	19,820	28	22,966	28	42,786	28

- Basra ve Musul'da kadınlar nüfus sayımında sayılmadıkları için erkek sayısı kadar kadın nüfusun olduğu varsayılarak yeniden nüfus düzenlenmiştir.

Kaynak: Behar, 1996: 40.

Tablo 6. Yahudi Cemaatin 19. Yüzyıl Son Çeyreğinde Osmanlı Vilayetlerindeki Sayısal Dağılımı

Vilayet	Kadın		Erkek		Toplam	
	nüfus	sıra	nüfus	sıra	Nüfus	sıra
Zor sancağı	0	1	2	1	2	1
Elazığ	0	3	2	2	2	2
Trabzon	0	2	5	4	5	3
Erzurum	3	4	3	3	6	4
İstanbul civarı	30	5	36	5	66	5
İzmit	81	6	88	6	169	6
Sivas	104	7	105	7	209	7
Konya	104	8	112	8	216	8
Ankara	225	9	190	9	415	9
Bağdat*	421	10	421	10	842	10
Diyarbakır	569	11	482	11	1,051	11
Kosova	805	12	901	13	1,706	12
Biga	880	13	875	12	1,755	13
Adalar	1,435	14	1,517	14	2,952	14
Hüdavendigar	1,489	15	1,548	15	3,037	15
Beyrut	1,707	17	1,834	16	3,541	16
Yanya	1,642	16	2,035	17	3,677	17
Manastır	2,502	18	2,570	18	5,072	18
Suriye	3,093	19	3,184	19	6,277	19
Kudüs sancağı	3,993	20	4,117	20	8,110	20
Musul*	4,286	21	4,286	21	8,572	21
Halep	4,981	22	4,932	22	9,913	22
Edirne	6,608	23	7,109	23	13,717	23
Aydın	10,731	24	11,422	24	22,153	24
Selanik	18,463	25	18,743	25	37,206	25
İstanbul ve mülhakatı	21,967	26	22,394	26	44,361	26

- Basra ve Musul'da kadınlar nüfus sayımında sayılmadıkları için erkek sayısı kadar kadın nüfusun olduğu varsayılarak yeniden nüfus düzenlenmiştir.

Kaynak: Behar, 1996: 40.

Tablo 7. Protestan Cemaatin 19. Yüzyıl Son Çeyreğinde Osmanlı Vilayetlerindeki Sayısal Dağılımı

Vilayet	Kadın		Erkek		Toplam	
	nüfus	Sıra	nüfus	sıra	nüfus	sıra
Zor sancağı	1	1	1	1	2	1
İstanbul civarı	5	2	3	2	8	2
Bağdat*	17	3	17	3	34	3
Manastır	19	4	19	4	38	4
Biga	19	5	27	5	46	5
Kosova	43	6	54	6	97	6
Konya	66	7	73	7	139	7
Aydın	77	8	76	8	153	8
Musul*	102	9	102	9	204	9
Basra*	135	10	135	10	270	10
Edirne	137	11	142	11	279	11
Selanik	143	12	140	11	283	12
Kudüs sancağı	290	13	364	13	654	13
İstanbul ve mülhakatı	331	14	488	17	819	16
Suriye	335	15	367	14	702	14
Hüdavendigâr	378	16	375	15	753	15
Trabzon	405	17	440	16	845	17
İzmit	521	18	587	18	1,108	18
Bitlis	636	19	862	19	1,498	19
Erzurum	873	20	1,067	21	1,940	20
Sivas	963	21	1,031	20	1,994	21
Adana	1,028	22	1,116	23	2,144	22
Beyrut	1,037	23	1,172	24	2,209	23
Ankara	1,125	24	1,115	22	2,240	24
Diyarbakır	1,980	25	2,041	25	4,021	25
Elazığ	2,194	26	2,177	26	4,371	26
Halep	4,393	27	4,689	27	9,082	27

- Bağdat, Basra ve Musul'da kadınlar nüfus sayımında sayılmadıkları için erkek sayısı kadar kadın nüfusun olduğu varsayılarak yeniden nüfus düzenlenmiştir.

Kaynak: Behar, 1996: 41.

Tablo 8. Bulgar Cemaatin 19. Yüzyıl Son Çeyreğinde Osmanlı Vilayetlerindeki Sayısal Dağılımı

Vilayet	Kadın		Erkek		Toplam	
	Nüfus	Sıra	Nüfus	sıra	nüfus	sıra
Adalar	1	4	0	1	1	1
Kastamonu	0	3	2	2	2	2
İzmit	5	5	8	3	13	3
İstanbul civarı	0	2	21	4	21	4
Diyarbakır	0	1	73	5	73	5
Biga	180	7	222	6	402	6
Aydın	138	6	290	7	428	7
Hüdavendigâr	265	8	1,019	9	1,284	8
Bağdat	875	10	875	8	1,750	9
İstanbul ve mülhakatı	400	9	3,977	11	4,377	10
Çatalca	2,629	11	2,957	10	5,586	11
Edirne	49,261	12	52,984	12	102,245	12
Manastır	97,459	13	108,433	13	205,892	13
Selanik	104,464	14	118,220	14	222,684	14
Kosova	117,429	15	157,364	15	274,793	15

- Bağdat'ta kadınlar nüfus sayımında sayılmadıkları için, kadınlar nüfus sayımında sayılmadıkları için erkek sayısı kadar kadın nüfusun olduğu varsayılarak yeniden nüfus düzenlenmiştir.

Kaynak: Behar, 1996: 40.

Tablo 9. Yabancıların 19. Yüzyıl Son Çeyreğinde Osmanlı Vilayetlerindeki Sayısal Dağılımı

Vilayet	Kadın		Erkek		Toplam	
	nüfus	sıra	nüfus	sıra	nüfus	Sıra
Kastamonu	0	2	1	1	1	1
Ankara	0	1	3	2	3	2
İşkodra	25	4	37	3	62	3
Sivas	25	5	40	5	65	4
Manastır	28	6	39	4	67	5
İzmit	78	7	113	6	191	6
Erzurum	110	8	182	7	292	7
Biga	133	9	189	8	322	8
Edirne	214	10	330	9	544	9
Yanya	346	11	652	10	998	10
Kudüs sancağı	618	12	779	11	1,397	11
İstanbul civarı	820	13	858	12	1,678	12
Selanik	862	14	1,156	13	2,018	13
Hüdavendigâr	1,720	15	2,130	14	3,850	14
Adalar	2,991	16	3,238	15	6,229	15
Trabzon	2	3	7,505	16	7,507	16
Bağdat*	14,569	17	33,270	18	33,270	17
Aydın	28,008	18	27,736	17	55,744	18
İstanbul ve mülhakatı	28,038	19	101,205	19	129,243	19

- Bağdat'ta kadınlar nüfus sayımında sayılmadıkları için, diğer 18 vilayet bütünündeki yabancı kadın / erkek oranının Bağdat'taki yabancı erkek sayısı ile çarpılması kadar kadın nüfusun olduğu varsayılarak yeniden nüfus düzenlenmiştir.

Kaynak: Behar, 1996: 41.